

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2568): 280932

Journal of Social Research and Review
Volume 48 No.2 (July-December 2025): 280932
ISSN 3056-9508 (Online)

การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์: การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสร้างความรู้จากประสบการณ์ ด้วยเสียงที่เคยถูกทำให้เงียบ

สุเมษย์ หนกหลัง^{1*} และ พลธณัฐ ลีดอกไม้²

¹พัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110

²คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: sumaten@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการวิจัยอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์ เป็นวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้เรื่องเล่าจากประสบการณ์ส่วนบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม อำนาจและโครงสร้างที่ทำให้รู้สึกถูกกดทับ โดยมีเป้าหมายเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่เคยถูกทำให้เงียบหรือถูกทำให้เป็นอื่นของสังคม ได้มีเสียงขึ้นมาผ่านงานวิชาการ โดยใช้ประสบการณ์ของผู้วิจัยในฐานะข้อมูลร่วมสร้าง ร่วมกับเสียงและประสบการณ์ของผู้ร่วมอยู่ในสถานการณ์ บริบท วัฒนธรรม และโครงสร้างทางสังคมเดียวกัน ถือเป็นแหล่งข้อมูลที่มีคุณค่าในการสร้างความรู้ที่ลึกซึ้งและสัมพันธ์กับชีวิตจริง อีกทั้งให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าผ่านการเล่าเรื่อง เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และวิพากษ์โครงสร้างอำนาจที่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวัน พร้อมทั้งเสนอแนวทางในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม นอกจากนี้ ยังเปรียบเทียบแนวคิดอัตชาติพรรณวรรณแบบทั่วไปกับอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์ และอภิปรายความท้าทายในการเก็บข้อมูล ตีความ และรักษาความน่าเชื่อถือของกระบวนการวิจัย เพื่อยืนยันว่าเสียงจากประสบการณ์สามารถสร้างองค์ความรู้และขับเคลื่อนความยุติธรรมในสังคมได้อย่างมีพลัง

คำสำคัญ: อัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์; การวิเคราะห์เรื่องเล่า; ความยุติธรรมทางสังคม; เสียงที่ถูกทำให้เงียบ; การวิจัยเชิงคุณภาพ

วันรับบทความ: 4 มิถุนายน 2568, วันแก้ไขบทความ: 15 มิถุนายน 2568, วันตอบรับบทความ: 3 ธันวาคม 2568

Critical Autoethnography: A Qualitative Research on Knowledge Construction through Embodied Experience and Once-silenced Voices

Sumate Noklang^{1*} and Phonthanat Leedorkmai²

¹*Developmental Education, Graduate School, Srinakharinwirot University, Watthana District, Bangkok 10110, Thailand*

²*Faculty of Medicine Ramathibodi Hospital, Mahidol University, Ratchathewi District, Bangkok 10110, Thailand*

*Corresponding author, sumaten@g.swu.ac.th

Abstract

This article presents Critical Autoethnography, a qualitative research approach that employs personal narratives as a key instrument for analyzing power relations embedded within social, cultural, and structural contexts that produce experiences of oppression. Its purpose is to create space for those who have been silenced or othered by society to be heard through academic work. The researcher's own experiences serve as co-constructed data, intertwined with the voices and lived experiences of others who share similar situations, contexts, cultures, and social structures. These are regarded as valuable sources for generating deep, life-connected knowledge. The approach emphasizes narrative and storytelling as analytical and critical tools to expose and challenge the hidden power structures in everyday life, while also proposing possibilities for social transformation. Furthermore, the article contrasts conventional autoethnography with critical autoethnography, and discusses the methodological challenges of data collection, interpretation, and maintaining research trustworthiness. It ultimately argues that experiential voices hold epistemic power that is, they can generate knowledge and actively advance social justice.

Keywords: Critical autoethnography; Narrative analysis; Silenced voices; Social justice; Qualitative research

Received: June 4, 2025, **Revised:** June 15, 2025, **Accepted:** December 3, 2025

1. บทนำ

การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical autoethnography) เป็นหนึ่งในวิวิธวิทยาการวิจัยที่เริ่มได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในวงการวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะมีความโดดเด่นด้วยการผสมผสานและนำเสนอมุมมองจากประสบการณ์ของนักวิจัยและบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ในวัฒนธรรมร่วมกัน (คนใน) และใช้การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่จะช่วยเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกซ่อนเร้น ปิดกั้นอยู่ เพื่อเปิดเผยความจริงของประสบการณ์ชีวิตอีกมุมหนึ่งที่รับจากโครงสร้างทางสังคมในช่วงเวลานั้นจนเกิดเป็นความหมายบางอย่างขึ้นที่มีผลกระทบต่อคนในวัฒนธรรมนั้น (Ellis et al., 2011) วิจัยลักษณะนี้เป็นการสร้างหรือทำความเข้าใจในระดับปัจเจก โดยใช้การเล่าเรื่องจากประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เผยให้เห็นมิติที่ซ่อนทับถึงเบื้องหลังความคิด ความเชื่อ จนนำไปสู่วิถึปฏิบัติจากประสบการณ์ในชีวิต (Boylorn & Orbe, 2014) นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นไปที่การเปิดเผยและวิพากษ์ปรากฏการณ์ในสังคมที่ส่งผลกระทบต่อคนในทำให้พวกเขาเหล่านั้นรู้สึกกลายเป็นอื่นหรือเป็นชายขอบ ซึ่งจะทำให้เสียงที่เคยเงียบงันหรือเสียงที่ไม่เคยมีใครได้ยินได้แสดงและเผยออกสู่สังคม โดยผู้วิจัยจะมีบทบาทสำคัญในการขุดคุ้ยเพื่อให้ได้ข้อมูลจากมุมมองประสบการณ์ทั้งของตนเองและผู้ที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ เหล่านั้น ซึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ มิได้เกิดขึ้นแบบต่อเนื่อง แต่อาจเกิดขึ้นเป็นช่วงของชีวิตที่ยังจดจำได้ และผู้วิจัยทำหน้าที่นำเสนอความจริงและเสียงเหล่านั้นอันเป็นเสมือนการปลดปล่อยเสียงที่เคยถูกทำให้เงียบและยังเป็นการสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ร่วมกันอีกด้วย (Denzin, 2001) คุณค่าที่สำคัญของการวิจัยประเภทนี้คือการเปิดเผยและวิพากษ์ความสัมพันธ์ของโครงสร้างเชิงอำนาจที่สร้างความไม่เท่าเทียมในหลากหลายมิติ เช่น เชื้อชาติ เพศสภาพ ชนชั้น บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม (Carpenter, 2018) ดังนั้น บทบาทของผู้วิจัยในการวิจัยอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์จึงเป็นตัวแทนของเสียงเหล่านั้น ที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนตัวและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน ในการเปิดพื้นที่ให้กลุ่มคนที่ถูกทำให้กลายเป็นอื่น (The otherness) (Sankatiprapa, 2006)

ภายใต้กระบวนการสร้างความรู้กระแสหลัก ที่เน้นมุมมองของคนส่วนใหญ่จากความเป็นปกติในสังคม (Normalization) หรือบรรทัดฐานทางสังคม (Norm) การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์จะช่วยให้แก่นักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องในวัฒนธรรมร่วมกัน คนชายขอบหรือกลุ่มคนที่ถูกทำให้กลายเป็นอื่น ได้เล่าเรื่องราวประสบการณ์ของตนเองอย่างมีอิสระเพื่อนำเสนอเสียงที่ไม่เคยถูกรับฟังในวงการวิชาการและสังคม การเปิดพื้นที่นี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เสียงของพวกเขาถูกได้ยิน แต่ยังช่วยให้พวกเขาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความรู้จากชีวิตและประสบการณ์ของพวกเขาเอง (Adams et al., 2015 ; Noklang & Watthananukulwong, 2024) โดยจุดเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งการวิจัยประเภทนี้คือการสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ที่นักวิจัยต้องเผชิญเรียกว่าประสบการณ์ส่วนบุคคล การสร้างความรู้จากประสบการณ์ส่วนบุคคลนี้ไม่ได้เป็นเพียงการสะท้อนความรู้สึกหรือความคิดส่วนตัวเท่านั้นแต่ยังสามารถเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการใช้ประสบการณ์ส่วนบุคคลเป็นฐานในการวิจัยที่ช่วยให้นักวิจัยสามารถเชื่อมโยงความรู้ส่วนตัว (ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์) เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในสังคมและใช้การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์เพื่อเชื่อมโยงประสบการณ์เหล่านี้กับโครงสร้างอำนาจที่มีอิทธิพลต่อนักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องในวัฒนธรรมร่วมกัน (Havanon, 2007)

2. การวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณา VS การวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์

การวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical autoethnography) และการวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณา (Traditional autoethnography) มีจุดร่วมสำคัญคือทั้งสองแนวทางต่างยอมรับว่าเรื่องเล่าและประสบการณ์ของนักวิจัยเป็นข้อมูลที่มีคุณค่า มีความเป็นพลวัตที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกกับสังคมรอบข้างได้อย่างลึกซึ้ง (Kweansungnern et al., 2020)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจะพบว่าทั้งสองแนวทางมีความแตกต่างกันในหลายมิติ คือวิถึแบบอัตชาติพรรณวรรณาแบบทั่วไป มักมุ่งเน้นไปที่การให้เล่าเรื่องประสบการณ์ส่วนบุคคล เพื่อเข้าใจตนเองและความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมหรือวัฒนธรรม ในลักษณะที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล มักใช้ภาษาเป็นกันเอง เน้นสร้างความสัมพันธ์ทางอารมณ์กับผู้อ่าน และวิเคราะห์เพื่อค้นหาความหมายของชีวิตประจำวัน โดยไม่ได้ก้าวไปสู่การตั้งคำถามหรือท้าทายโครงสร้างอำนาจที่ก่อให้เกิดประสบการณ์เหล่านั้น แต่ในทางกลับกันการวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณาเชิงวิพากษ์กลับก้าวข้ามการสำรวจชีวิตส่วนตัวแต่ใช้เรื่องเล่าเหล่านั้นเป็นจุดตั้งต้นในการวิพากษ์สังคม เพื่อเผยให้เห็นโครงสร้างอำนาจ ที่สร้างความไม่เท่าเทียม และการกดทับที่แฝงฝังอยู่ในระบบสังคมหรือวัฒนธรรม นักวิจัยจึงไม่ได้เป็นเพียงผู้เล่าเรื่องเพื่อทำความเข้าใจตนเอง แต่เป็น

การวิพากษ์ที่ใช้ประสบการณ์จากชีวิตจริงของตนเองเป็นเครื่องมือตั้งคำถามกับความไม่ยุติธรรม และกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Reed-Danahay, 2017 ; Promata et al., 2024)

เพื่อให้เห็นภาพอย่างเป็นระบบ ผู้เขียนเสนอตารางด้านล่างนี้แสดงจุดร่วมและข้อแตกต่างที่สำคัญ ทั้งในด้านเป้าหมาย วิธีเล่าเรื่อง การวิเคราะห์ บทบาทของนักวิจัย ตลอดจนผลลัพธ์และการประยุกต์ใช้ เพื่อช่วยให้เข้าใจว่าควรเลือกใช้วิธีใดเพื่อตอบโจทย์งานวิจัย โดยสังเคราะห์จากงานของ Kweansungnern et al. (2020), Holly (2020), Gabriels (2019), Wisetsakdee (2019), Leedorkmai et al. (2024), Boylorn and Orbe (2014), Martin and Garza (2020), Denzin (2001) ดังนี้

หัวข้อ	อัตชาติพรรณวรรณนา (Traditional autoethnography)	อัตชาติพรรณวรรณนาเชิงวิพากษ์ (Critical autoethnography)
เป้าหมายของการวิจัย	สำรวจและเล่าเรื่องส่วนตัว เพื่อเข้าใจชีวิตในบริบทสังคม วัฒนธรรม การเมือง เน้นประสบการณ์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และเฉพาะตัวของเจ้าของประสบการณ์ ในลักษณะของการตีความและทำความเข้าใจ	ก้าวข้ามการเล่าเรื่องส่วนบุคคลไปสู่การวิพากษ์และตั้งคำถามกับโครงสร้างอำนาจที่กดขี่ มุ่งสร้างความตระหนักและกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงสังคม
วิธีนำเสนอเรื่อง	ใช้เรื่องเล่าที่เป็นธรรมชาติคือ ความสัมพันธ์ทางอารมณ์กับผู้อ่าน เพื่อสื่อสารประสบการณ์ส่วนตัว โดยใช้ภาษาที่เป็นกันเอง	ใช้เรื่องเล่าที่เข้มข้นจากประสบการณ์ส่วนตัวเชื่อมโยงกับทฤษฎีวิพากษ์สังคมเพื่อเปิดโปงปัญหาสังคมและสะท้อนโครงสร้างของอำนาจ
การวิเคราะห์	วิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจและสะท้อนประสบการณ์ส่วนตัวที่มีต่อปรากฏการณ์นั้น	วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ลึกไปถึงโครงสร้างและอำนาจที่มาทำให้คนในรู้สึกความไม่เท่าเทียม ใช้ประสบการณ์ตนเองเชื่อมกับระบบสังคมที่กดทับ ผ่านทฤษฎีเชิงวิพากษ์สังคม
บทบาทนักวิจัย	เป็นผู้เล่าเรื่องและสะท้อนตนเองร่วมกับผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อเข้าใจตัวเองในปรากฏการณ์ในสังคมนั้น	เป็นทั้งผู้เล่าเรื่องและผู้วิพากษ์ร่วมกับผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกันเพื่อตั้งคำถามและท้าทายกับโครงสร้างและอำนาจ
ผลลัพธ์และการประยุกต์ใช้	ได้ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตส่วนตัว ช่วยสร้างความหมายในระดับปัจเจกในปรากฏการณ์ทางสังคมนั้น	มุ่งสร้างความตระหนักต่อความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมจากประสบการณ์ของผู้วิจัยและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน นำไปสู่การท้าทายกับโครงสร้างและอำนาจ โดยเน้นการกระตุ้นจิตสำนึกเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงสังคม

3. ประโยชน์ของการวิจัยอัตชาติพรรณวรรณนาเชิงวิพากษ์

การวิจัยอัตชาติพรรณวรรณนาเชิงวิพากษ์ เป็นวิธีการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์และมุมมองของผู้วิจัยและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อวิพากษ์โครงสร้างและอำนาจที่ก่อให้เกิดความอยุติธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่เคยถูกทำให้เงียบผ่านการสร้างความรู้จากประสบการณ์ร่วมกัน (Carpenter, 2018) ดังนี้

3.1 การเปิดเผยโครงสร้างอำนาจในสังคม ความสำคัญที่สุดของการวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณนาเชิงวิพากษ์คือบทบาทของการเผยโครงสร้างและอำนาจที่ซ่อนอยู่ในสังคม ที่ทำให้เกิดการกดขี่ การแบ่งแยก ตีตรา เลือกปฏิบัติ จนเกิดความไม่เท่าเทียมในบริบททางสังคม เช่น เชื้อชาติ เพศสภาพ ชนชั้น สถานภาพ บรรทัดฐานทางสังคม การเปิดเผยโครงสร้างอำนาจเหล่านี้จนสามารถสร้างการตระหนัก อุดมคติ ระแวงระวัง และเปลี่ยนแปลงได้ในที่สุด เพราะโครงสร้างและอำนาจในสังคมมีลักษณะเป็นนามธรรมและยากที่จะมองเห็น (เข้าใจ) ได้อย่างชัดเจน การวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณนาเชิงวิพากษ์จึงเข้ามาเติมเต็มช่องว่างนี้ ผ่านการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ส่วนบุคคล (Common, 2017 ; Portschy ,2020)

3.2 การสร้างความรู้จากประสบการณ์ การวิจัยลักษณะนี้ยังมีความสำคัญในการสร้างความรู้ใหม่จากเจ้าของประสบการณ์โดยตรง อันเป็นแหล่งข้อมูลหลักที่ถูกนำมาวิเคราะห์และนำเสนอให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ เพราะประสบการณ์เหล่านี้สามารถเกิดขึ้นได้ในชั่วข้ามคืนแต่ประสบการณ์เหล่านี้ถูกสั่งสม หล่อหลอมมาตั้งแต่อดีตจึงเป็นประสบการณ์ที่มีความเฉพาะเจาะจงของบุคคลที่เผชิญอยู่ในแต่ละปรากฏการณ์ที่มาทำให้รู้สึกไม่ยุติธรรม (Wisetsakdee, 2019) ดังนั้น ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์นี้ ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจโครงสร้างและอำนาจทางสังคมที่ซับซ้อน แต่ยังช่วย

สร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่เคยถูกทำให้เงียบ ได้มีบทบาทในฐานะมนุษย์คนหรือกลุ่มหนึ่งที่มากระตุ้นจิตสำนึกในการเปลี่ยนแปลงสังคม

3.3 การปลดปล่อยเสียงที่ถูกทำให้เงียบ การนำเสนอเรื่องราวจากประสบการณ์ของตนเองและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อปลดปล่อยเสียงที่ถูกทำให้เงียบ (Emancipation) โดยเฉพาะในบริบทของกลุ่มคนที่ถูกมองข้ามจากความเป็นปกติ ด้วยกระบวนการสร้างความรู้ทางวิชาการ ดังนั้น การวิจัยประเภทนี้ไม่เพียงแต่สร้างความเข้าใจในอีกมุมมองของปรากฏการณ์ที่ถูกกระทำจากโครงสร้างและอำนาจที่ซับซ้อนของสังคม แต่ยังเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มคนที่ถูกทำให้เงียบ สามารถมีส่วนร่วมในการปลดปล่อยเสียง เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ด้วยการตีแผ่ด้วยการฟังเสียงที่เคยถูกจำกัดและทำให้เสียงนั้นเงียบมาก่อน (Reed-Danahay, 2017 ; Promata et al., 2024) การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นกระบอกเสียงให้กับกลุ่มที่ถูกทำให้เป็นคนชายขอบ ได้สร้างการรับรู้ถึงการมีศักดิ์ศรีในฐานะมนุษย์คนหรือกลุ่มหนึ่งของสังคม (Leedorkmai et al., 2023 ; Boylorn & Orbe, 2014)

3.4 การสนับสนุนความยุติธรรมในสังคม การวิจัยลักษณะนี้เป็นการสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นความยุติธรรมในสังคม เพราะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์เชิงวิพากษ์โครงสร้างและอำนาจของสังคม ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้วิจัยและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกัน จากประสบการณ์ที่ถูกทำให้เงียบหรือถูกละเลยเพื่ออย่างน้อยที่สุดสังคมก็ให้เห็นถึงความไม่ยุติธรรมที่เกิดขึ้น อันจะเป็นกระบอกเสียงหนึ่งให้กับเสียงที่ถูกความยุติธรรมเข้ามากดขี่ และสามารถลุกขึ้นมาต่อสู้กับสิ่งเหล่านั้น โดยการเสนอให้เห็นถึงจิตวิญญาณของการต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้การสนับสนุนความยุติธรรมทางสังคมในวิธีการวิจัยนี้เป็นการทำงานที่ท้าทาย เนื่องจากนักวิจัยต้องสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ส่วนบุคคลของตนเองกับปัจจัยทางสังคม และวิพากษ์โครงสร้างและอำนาจที่ส่งผลต่อประสบการณ์เหล่านั้น จึงจะสามารถเผยถึงความไม่ยุติธรรมในสังคมให้ปรากฏขึ้นและเปิดช่องทางให้เห็นการสนับสนุนความยุติธรรมในสังคมได้อย่างเป็นระบบ (Carpenter, 2018 ; Denzin, 2001)

3.5 การเปิดหรือสร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มคนที่เคยถูกทำให้เงียบได้เป็นผลักดันการเปลี่ยนแปลง จุดมุ่งหมายดังกล่าวเป็นการทำให้ประสบการณ์ของนักวิจัยและกลุ่มคนที่อยู่ในวัฒนธรรมร่วมกันได้ปรากฏการณ์ในวงวิชาการ ทำให้เสียงที่เคยถูกทำให้เงียบจะไม่เงียบอีกต่อไป เพราะเสียงเหล่านั้นจะอยู่ในลักษณะที่ถูกยอมรับในงานวิชาการ ทำให้เกิดการรับฟังความต้องการเปลี่ยนแปลงผ่านเรื่องเล่าจากประสบการณ์ ดังนั้น การเปิดหรือสร้างพื้นที่ของงานวิจัยลักษณะนี้ จึงเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งซึ่งเข้าถึงอารมณ์ เพราะเป็นการนำเสนอเรื่องราวที่เข้มข้นผ่านประสบการณ์ของนักวิจัยเอง ร่วมกับการอาศัยข้อมูลจากบุคคลแวดล้อมในวัฒนธรรมนั้นมาวิเคราะห์ข้อมูลร่วมด้วย (Sankatiprapa, 2006 ; Martin & Garza, 2020)

4. ความท้าทายของการวิจัยแบบอัตชาติพรรณวรรณเชิงวิพากษ์

การวิจัยลักษณะนี้เป็นแนวทางที่อาศัยประสบการณ์ส่วนตัวของนักวิจัยและบุคคลในวัฒนธรรมเดียวกัน มาวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อทำให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซ่อนอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือของงานวิจัยได้ ซึ่งไม่ใช่ข้อบกพร่องแต่เป็นธรรมชาติของกระบวนการวิจัยลักษณะนี้ ที่ผู้วิจัยควรเข้าใจยอมรับว่าอาจมีการวิพากษ์ในประเด็นดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยต้องตระหนักต่อการดำเนินงานวิจัยลักษณะนี้บนพื้นฐานของความน่าเชื่อถือของงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยทั่วไป โดยผู้เขียนสรุปความท้าทายได้ 8 ประเด็นดังนี้

4.1 การถูกมองว่ามีอคติจากมุมมองส่วนตัว การที่ผู้วิจัยนำเอาประสบการณ์ส่วนตัวมาใช้เป็นแหล่งข้อมูลหลัก ซึ่งอาจถูกมองว่ามีความอคติในการตีความเนื้อหา จึงทำให้การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของนักวิจัยปัญหาผ่านมุมมองที่จำกัดอยู่ในประสบการณ์และความคิดของตนเองเท่านั้น (Wisetsakdee, 2019) แม้ว่าประสบการณ์ส่วนตัวจะมีประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจที่ละเอียดอ่อนต่อประเด็นต่าง ๆ แต่อาจทำให้การวิเคราะห์ขาดความเป็นกลาง เนื่องจากนักวิจัยอาจมีจุดยืนทางสังคมหรือการเมืองที่ชัดเจนเกินไป ดังนั้น ผู้วิจัยควรมีฐานคิดเชิง ทฤษฎี แนวคิดเชิงวิพากษ์ที่ชัดเจน เพื่อแสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์ข้อมูลจากประสบการณ์เหล่านั้นมีการตรวจสอบอย่างเป็นระบบและเชื่อถือได้ (Boylorn & Orbe, 2014)

4.2 การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล อาจถูกวิพากษ์ว่าผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกได้อย่างไร จากกลุ่มที่มีประสบการณ์เฉพาะบางและซับซ้อน ดังนั้น สิ่งที่ผู้วิจัยต้องตระหนักคืองานวิจัยลักษณะนี้ตั้งอยู่บนฐานที่ผู้วิจัยเป็นคนในร่วมวัฒนธรรม (Insider within culture) ซึ่งมีรากฐานการรับรู้ ประสบการณ์ และความเข้าใจทางสังคมที่สอดคล้องหรือใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูล การมีจุดร่วมเช่นนี้อาจทำให้เกิดพื้นที่ความไว้วางใจและการสื่อสารที่มีความหมายร่วม (Shared meaning) อันนำไปสู่การเปิดเผย

เรื่องราวและประสบการณ์ที่ลึกซึ้ง (Henson, 2022) ดังนั้น การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจึงมิได้เกิดจากการบังคับหรือควบคุม หากแต่เกิดจากความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วม ที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกปลอดภัยและพร้อมแบ่งปันประสบการณ์

4.3 การนำเสนอข้อมูลที่ต้องคำนึงถึงความละเอียดอ่อน การวิจัยลักษณะนี้เกี่ยวข้องกับข้อมูลจากประสบการณ์ที่มีความละเอียดอ่อนและเปราะบางสูง ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์การกดขี่ การเลือกปฏิบัติ หรือประสบการณ์ที่สร้างบาดแผลทางจิตใจ ดังนั้นนักวิจัยต้องให้ความสำคัญกับการปกป้องความเป็นส่วนตัวและความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูลตามหลักจริยธรรมการวิจัยอย่างเคร่งครัด (Gabriels, 2019 ; Leedorkmai et al., 2023) เช่น การไม่เปิดเผยชื่อจริงหรือสถานที่ การเก็บรักษาข้อมูลอย่างปลอดภัย และการนำเสนอเนื้อหาด้วยความระมัดระวังเพื่อไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกว่าประสบการณ์ของตนถูกเปิดเผยหรือตีความผิดไปจากเจตนาที่แท้จริง การดำเนินการเช่นนี้ไม่เพียงช่วยปกป้องผู้ให้ข้อมูลจากผลกระทบเชิงลบ แต่ยังสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจที่เอื้อให้ผู้ให้ข้อมูลพร้อมถ่ายทอดเรื่องราวและประสบการณ์อย่างลึกซึ้ง (Groot Kormelink, 2020) อย่างไรก็ตาม การปกป้องเหล่านี้ต้องไม่ถูกใช้เป็นข้ออ้างในการลดทอนความเข้มข้นของข้อมูล เพราะสาระสำคัญของการวิจัยเชิงวิพากษ์อยู่ที่การสะท้อนเสียงและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลในฐานะพยานหลักฐานทางสังคม การรักษาสมดุลระหว่างการคุ้มครองผู้ให้ข้อมูลกับการนำเสนอความจริงทางสังคมอย่างมีพลังจึงเป็นหัวใจสำคัญของการวิจัยลักษณะนี้ (Portschy ,2020)

4.4 การแยกบทบาทของผู้วิจัยในฐานะนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูล การวิจัยลักษณะนี้ทำให้ผู้วิจัยมีฐานะอยู่ในสองบทบาทพร้อมกัน ทั้งในฐานะนักวิจัยและผู้ให้ข้อมูล จึงเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยสามารถถ่ายทอดความหมาย อารมณ์ และความรู้สึกของปรากฏการณ์ได้อย่างลึกซึ้งกว่าการสังเกตจากภายนอก แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายต่อการจัดการข้อมูลและการตีความเชิงวิพากษ์ เพราะผู้วิจัยจำเป็นต้องหาความสมดุลระหว่างการสะท้อนประสบการณ์ส่วนตัวกับการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์อย่างเป็นระบบ เพราะหากขาดการตระหนักรู้และการใช้กลไกการสะท้อนคิด (Reflexivity) จะทำให้ข้อมูลเชิงประสบการณ์นี้อาจนำไปสู่ความเสี่ยงในการเกิดอคติที่บิดเบือนมุมมองอื่น ๆ และทำให้การวิเคราะห์ขาดความรอบด้าน (Ellis et al., 2011)

4.5 ความไม่แน่นอนของสถานการณ์ในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม งานวิจัยลักษณะนี้เชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงของทั้งผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล จึงอาจเผชิญกับความไม่แน่นอนของสถานการณ์ เมื่อเหตุการณ์หรือบริบทเปลี่ยน เจตคติและการถ่ายทอดของผู้ให้ข้อมูลก็อาจเปลี่ยนตามไปด้วย ส่งผลให้ข้อมูลที่ได้อาจไม่คงที่ (Portschy ,2020) เช่น ผู้ให้ข้อมูลบางคนอาจเล่าประสบการณ์อย่างเปิดเผยในระยะแรก แต่ภายหลังกลับลังเลหรือมองประสบการณ์เดิมต่างออกไปตามเงื่อนไขชีวิตหรือสังคมที่เปลี่ยนแปลง ความไม่แน่นอนนี้แม้จะเป็นข้อจำกัดต่อการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมหรือการตรวจสอบข้อมูลซ้ำเพื่อนำมาวิเคราะห์ที่ชัดเจนขึ้น (Ellis et al., 2011) แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่าประสบการณ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่มีความพลวัตและเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบท (Wisetsakdee, 2019) แต่การวิเคราะห์ข้อมูลจำเป็นต้องรักษาความถูกต้องและความลึกซึ้งของข้อมูลไว้โดยผู้วิจัยต้องแสดงจุดยืนจากฐานคิดเชิงทฤษฎีและแนวคิดวิพากษ์ที่ชัดเจน เพื่อยืนยันว่าการตีความและวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านั้นผ่านกระบวนการตรวจสอบที่เป็นระบบและเชื่อถือได้ (Henson, 2022)

5. เรื่องเล่า ผ่านการเล่าเรื่อง หัวใจสำคัญในการวิจัยแบบอัตชาติพรรณนาเชิงวิพากษ์

เรื่องเล่า (Narrative) ถือเป็นหัวใจสำคัญเพราะการเล่าเรื่อง (Storytelling) เป็นการนำเสนอเพื่อขยายประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม วัฒนธรรมที่กว้างขึ้นจากมุมมองของผู้เล่า ดังนั้น การเล่าเรื่องจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การเปิดเผยและวิพากษ์โครงสร้างของอำนาจและยังสามารถสร้างความรู้ใหม่ร่วมกันของผู้วิจัยและบุคคลที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่พวกเขาต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน ดังนี้

5.1 เรื่องเล่าเป็นฐานข้อมูลการสร้างความรู้ใหม่ ประสบการณ์ทำหน้าที่เป็นแหล่งข้อมูล (Data source) เพราะเรื่องเล่าคือการบันทึกและถ่ายทอดสิ่งที่ผู้คนเผชิญจริงในชีวิต อันเป็นข้อมูลดิบที่ไม่สามารถหามาได้จากสถิติหรือทฤษฎีสำเร็จรูป แต่เมื่อเรื่องเล่าเหล่านี้ผ่านกระบวนการเล่าและการตีความ (Meaning-making) ด้วยกรอบแนวคิดหรือการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ก็จะถูกยกระดับให้กลายเป็นความรู้ใหม่

ที่อธิบายได้ว่าประสบการณ์นั้นเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคมและอำนาจอย่างไร กระบวนการนี้ทำให้เรื่องเล่าไม่ได้หยุดอยู่ที่การเข้าใจตัวบุคคล แต่ก้าวไปสู่การสร้างองค์ความรู้ร่วม (Co-constructed knowledge) ที่ผู้อื่นสามารถเรียนรู้ ตีความ และนำไปใช้ในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างมีพลัง นอกจากนี้ เรื่องเล่าของนักวิจัยที่เชื่อมโยงกับผู้อ่านยังทำให้เกิด

การสร้างความรู้ร่วมผ่านความสัมพันธ์ทางอารมณ์และการสะท้อนคิดร่วมกัน (Ellis et al., 2011 ; Havanon, 2007) ทำให้ผู้อ่านไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสาร แต่กลายเป็นผู้มีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจ ปรับทัศนคติ และสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงสังคม จึงนับได้ว่าเรื่องเล่าเป็นฐานสำคัญของการสร้างความรู้ใหม่ที่มีทั้งมิติทางวิชาการ มิติทางอารมณ์ และมิติทางสังคมอย่างสมบูรณ์

ตัวอย่างที่ผู้เล่าเป็นนักไวรัลวิทยา เล่าถึงการทำงานในห้องแล็บเล็ก ๆ ที่แทบไม่มีใครมองเห็น พวกเขาจึงนิยามตัวเองว่าเป็นเพียงผู้ปิดทองหลังพระ หรืออาชีพสายรองของคนที่สอบหมอไม่ได้ เรื่องเล่าทำให้เห็นว่าชีวิตการทำงานของพวกเขาเป็นบทบาทสำคัญในการป้องกันโรคระบาด แต่อาชีพนี้กลับถูกมองไม่เห็นในสายตาสังคม เมื่อเรื่องเล่าถูกนำมาวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ จึงถูกยกระดับเป็นความรู้ใหม่ ที่เปิดโปงการจัดลำดับคุณค่าและไม่ถูกนำเสนอให้เห็นความสำคัญในระบบสุขภาพไทย และเมื่อเรื่องเล่านี้ถูกเผยแพร่ต่อสาธารณะ ก็ทำให้ผู้อ่านไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสารแต่ถูกกระตุ้นให้ตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้าง อีกทั้งยังเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจว่าสังคมที่ตนเองดำรงอยู่นั้นก็มีโครงสร้างอื่น ๆ ที่แฝงการกดทับในรูปแบบต่างกันไป (Leedorkmai et al., 2024)

5.2 เรื่องเล่า การสะท้อนประสบการณ์เพื่อการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ การสะท้อนประสบการณ์ที่เชื่อมโยงไปสู่การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ด้วยแนวคิด ทฤษฎีที่ผู้วิจัยใช้เป็นเลนส์ในการวิเคราะห์ เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยใช้ในการสำรวจและศึกษาประสบการณ์ผ่านเรื่องเล่าต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้เล่า โดยการเล่าเรื่องส่วนบุคคลนี้ถูกถ่ายทอดและนำเสนอในบริบทและมุมมองจากปัจเจกผู้สังคมน ซึ่งการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จะเผยให้เห็นถึงความรู้สึกต่อโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียมเหล่านั้นที่สะท้อนประสบการณ์จริง เพื่อท้าทายการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่ถูกกดขี่ หรือเพื่อสามารถปลดปล่อยพันธนาการบางอย่างสู่การเปลี่ยนแปลงให้สังคมเท่าเทียมได้ (Adams et al., 2015) (Carpenter, 2018)

ดังตัวอย่างที่ผู้วิจัยมีประสบการณ์ในการเผชิญกับการกดขี่ทางเชื้อชาติ จึงใช้ประสบการณ์ส่วนตัวเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นในการเล่าเรื่องและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเหยียดเชื้อชาติในมุมมองของตนเองและร่วมกับผู้ร่วมเผชิญอยู่ในมิติความรู้สึกเดียวกัน การเล่าเรื่องส่วนตัวนี้ไม่เพียงแต่เป็นการบันทึกประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริง แต่ยังเป็นการเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ตลอดจนโครงสร้างทางสังคมเชิงเชื้อชาติที่มีผลกระทบต่อชีวิตของบุคคล (Allen-Collins, 2013 ; Groot Kormelink, 2020) จึงทำให้ผู้วิจัยสามารถใช้การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ในการเชื่อมโยงประสบการณ์ของตนเองที่ถูกเหยียดเชื้อชาติในระดับที่มองไม่เห็นจนกลายเป็นเรื่องปกติในสังคม ด้วยการสะท้อนผ่านประสบการณ์ของการกลายเป็นชายขอบเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้

5.3 เรื่องเล่า ในฐานะเครื่องมือสร้างพลังในตนเองเพื่อต่อรองโครงสร้างอำนาจทางสังคม เรื่องเล่าในการวิจัยลักษณะนี้เป็นการกระตุ้นให้ผู้เล่าเกิดการถกคิดและการตั้งคำถามต่อความไม่เท่าเทียมและการกดขี่ที่ดำรงอยู่ในสังคม ผ่านการถ่ายทอดประสบการณ์ที่ผู้เล่ารู้สึก เรื่องเล่าจึงเป็นการสร้างพื้นที่การถ่ายทอดเรื่องราวของตนเอง เรื่องเล่าจะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสร้างพลังให้เกิดการสะท้อนย้อนคิดเพื่อผลักดันให้เกิดการวิพากษ์โครงสร้างอำนาจ และเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงในสังคม (Henson, 2022) เรื่องเล่านอกจากจะอยู่ในฐานะเครื่องมือสร้างพลังแล้วยังสะท้อนและฉายภาพทำให้เห็นถึงความไม่ยุติธรรมที่แฝงอยู่ในบริบทชีวิตอันอยู่ในสำนึกของผู้เล่า โดยการดึงประสบการณ์เล็ก ๆ ของบุคคลออกมาเชื่อมโยงไปสู่สังคมในวงกว้าง จนทำให้โครงข่ายของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกกดขี่ถูกเปิดเผยให้ชัดเจนขึ้น (Portschy, 2020)

ดังตัวอย่างที่ผู้เล่าเคยมีประสบการณ์การเป็นแรงงานจากชนบทที่เข้ามาทำงานในนิคมอุตสาหกรรม ที่เล่าถึงการถูกจ่ายค่าจ้างต่ำกว่าที่กฎหมายกำหนด และถูกบังคับให้ทำงานล่วงเวลาโดยไม่สมัครใจ เรื่องเล่าไม่เพียงสะท้อนความลำบากของตนเอง แต่ยังแฝงการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ เช่น เหตุใดผู้ใช้แรงงานถึงไม่มีสิทธิ์ปกป้องตนเอง หรือทำไมกฎหมายที่มีอยู่จึงไม่ถูกบังคับใช้อย่างเท่าเทียม คำถามเหล่านี้ไม่ได้เพียงชี้ให้เห็นปัญหาส่วนบุคคลแต่เป็นการท้าทายโครงสร้างของการจ้างงาน รวมถึงระบบอำนาจรัฐที่ปล่อยให้ความไม่เป็นธรรมดำรงอยู่ (Adams et al., 2015) เมื่อเรื่องเล่านี้ถูกเผยแพร่ต่อสาธารณะ จึงทำให้ผู้อ่านไม่เพียงรับรู้ความจริงที่ถูกกดขี่ แต่ยังถูกกระตุ้นให้มองเห็นรากของปัญหาในระดับสังคม

6. หลักการพิจารณาเรื่องเล่าในฐานะข้อมูลวิจัย

เรื่องเล่าในงานวิจัยลักษณะนี้ เป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังสมัยใหม่และหลังโครงสร้างนิยม (Post-modernism & Post-structuralism) ที่เน้นการสร้างความหมายและระบอบของความจริง (Regime of truth) ผ่านการเล่าเรื่อง (Carpenter, 2018) แก่นหลักคือการชี้ให้เห็นว่าเรื่องเล่าไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการของการสร้างความหมายและการทำความเข้าใจโลกในมิติที่ลึกซึ้งมากขึ้น รวมถึงการวิเคราะห์เรื่องเล่าอันเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการถอดรหัสเนื้อหา แยกแยะโครงสร้างของเรื่อง และพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางสังคมและเรื่องราวที่ถูกถ่ายทอด (Ruktaengam, 2018)

ข้อมูลวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างและถ่ายทอดเรื่องเล่า รวมถึงโครงสร้างและกลไกทางภาษา ที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ (Identity), โครงสร้างอำนาจ (Power structure), และระบบความรู้ (Knowledge system) ภายในสังคม (Havanon, 2007 ; Sankatiprapa, 2006) เรื่องเล่าไม่ใช่เพียงลำดับเหตุการณ์ที่เล่าตามเวลา แต่เป็นการคัดเลือก แปลความ และจัดวางองค์ประกอบทางสัญลักษณ์เพื่อนำเสนอความหมายบางอย่าง วิธีที่ผู้คนเล่าเรื่องจึงสะท้อนถึงระบบคิด (Epistemology), ระบอบอำนาจ (Discourse), และพลวัตของบริบททางสังคม (Social contexts) ที่พวกเขาเผชิญอยู่ (Gabriels, 2019 ; Noklang, 2019) การพิจารณาเรื่องเล่าเพื่อให้เป็นข้อมูลวิจัยมีสิ่งที่ต้องให้ความสำคัญดังนี้

6.1 โลกทัศน์ของตัวบท (Worldview of contexts) ซึ่งหมายถึงการศึกษาว่าเรื่องเล่าดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์แบบใด ทุกเรื่องเล่าถูกผลิตขึ้นจากบริบท (Contextualized) ผู้เล่ามีสถานะอะไรในสังคม พวกเขาถ่ายทอดเรื่องราวด้วยท่าทีแบบใด อะไรคืออิทธิพลที่ทำให้เรื่องเล่าถูกบอกในลักษณะนั้นหรือไม่ ที่อาจสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายของอัตลักษณ์ที่ลื่นไหล (Fluid identity) อคติทางเชื้อชาติ (Racial bias) และความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง (Structural inequality) การศึกษาว่าเรื่องเล่าเหล่านี้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขแบบใด และใครมีอำนาจกำหนดว่าเรื่องใดควรค่าแก่การเล่าเป็นสิ่งที่ช่วยเปิดเผยความซับซ้อนของโครงสร้างทางสังคมที่ควบคุมชีวิตมนุษย์ (Allen-Collins, 2013 ; Leedorkmai et al., 2023)

6.2 ทัศนคติของการปรากฏการณ์ (Discursive practice of phenomena) มุ่งศึกษาว่าผู้คนรับรู้และให้ความหมายต่อประสบการณ์ของตนเองอย่างไรผ่านการเล่าเรื่องและปรากฏการณ์ (Phenomena) (Leedorkmai et al., 2024) เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่าความเป็นจริงไม่ได้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่ถูกประกอบสร้างผ่านการรับรู้และการสื่อสาร (Niyomdech & Noklang, 2024) ดังนั้น การวิเคราะห์เรื่องเล่าในเชิงปรากฏการณ์จึงให้ความสนใจว่าผู้คนเลือกจะพูดถึงเรื่องใด และจัดเรียงประสบการณ์ของตนเองอย่างไรให้สอดคล้องกับความหมายที่ต้องการนำเสนอ (Henson, 2022 ; Ruktaengam, 2018) เช่น การศึกษาว่า ผู้ป่วยโรคมะเร็งเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับอาการป่วยของตนเองอย่างไร อาจเผยให้เห็นถึงรูปแบบการรับมือ (Coping Mechanisms) อิทธิพลของกรอบคิดทางการแพทย์ (Medical Discourse) และการต่อรองความหมายของความเป็นผู้ป่วยกับบุคคลในสังคม (Wisetsakdee, 2019)

7. กระบวนการวิจัยอัตชาติพรรณวรรณนาเชิงวิพากษ์

การวิจัยลักษณะนี้เป็นการนำเสนอประสบการณ์ที่มีได้หยุดอยู่เพียงแค่ความหมายเชิงปัจเจก แต่สามารถก่อรูปเป็นความรู้ใหม่ที่ท้าทายโครงสร้างทางสังคม และสร้างความรู้สึกร่วมกันให้ผู้เล่าอย่างเป็นระบบ โดยมีกระบวนการวิจัยดังนี้

7.1 กระบวนการเข้าถึงข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยลักษณะนี้ได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์และวิเคราะห์เอกสาร ซึ่งเป็นวิธีการที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยเข้าถึงประสบการณ์จริงและมุมมองของผู้ให้ข้อมูลได้อย่างรอบด้าน ในกระบวนการดังกล่าว ผู้วิจัยมีบทบาทสำคัญทั้งในฐานะผู้เก็บข้อมูล ผู้สังเกตการณ์ และผู้ตีความ เพื่อให้การเข้าถึงข้อมูลมีความเป็นระบบและมีความน่าเชื่อถือ จึงได้กำหนดขั้นตอน ดังนี้ (Leedorkmai et al., 2024 ; Kweansungnern et al., 2020 ; Allen-Collins, 2013 ; Groot Kormelink, 2020 ; Chantapakul, 2004)

ขั้นตอนที่ 1 การทบทวนวรรณกรรมที่เพื่อสืบค้นแนวคิด ทฤษฎี ที่มาใช้เป็นเลนส์ทางวิชาการ สำหรับการวิพากษ์ปรากฏการณ์ตามประเด็นปัญหาวิจัย เช่น ทฤษฎี Critical Pedagogy ของ Paulo Freire หรือแนวคิดอำนาจ ความรู้ ความจริงของ Michel Foucault

ขั้นตอนที่ 2 ผู้วิจัยออกแบบเครื่องมือที่ได้พัฒนามาจากการทบทวนวรรณกรรม เช่น ประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ประเด็นการสังเกตการณ์ และประเด็นการวิเคราะห์เอกสาร

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยค้นหาผู้ที่สมัครใจถ่ายทอดประสบการณ์ และสามารถสะท้อนประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ในฐานะผู้มีประสบการณ์ร่วมในวัฒนธรรมเดียวกัน

ขั้นตอนที่ 4 ผู้วิจัยติดต่อผู้ให้ข้อมูลโดยเปิดโอกาสให้ถ่ายทอดประสบการณ์อย่างเป็นระบบ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตการณ์ พร้อมทั้งวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ประกอบการกำหนดประเด็นการรวบรวมข้อมูลและขอบเขตการศึกษา

7.2 การรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ และวิเคราะห์เอกสาร ผู้วิจัยมีบทบาทสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ (Kweansungnern et al., 2020 ; Gabriels, 2019 ; Wisetsakdee, 2019 ; Creswell & Creswell, 2020)

1) ก่อนลงนามรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยต้องตระหนักว่า ผู้วิจัยเองมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์โดยเป็นส่วนหนึ่งของผู้ให้ข้อมูลร่วมกับการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล และขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลทุกครั้งก่อนรวบรวมข้อมูล

2) ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่ได้ออกแบบเพื่อสะท้อนประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา หากไม่สอดคล้องก็จะหยุดการเก็บข้อมูล

3) ปฏิบัติการลงนามการวิจัยเพื่อรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์จากคำถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured) ควบคู่กับการสังเกตการณ์ โดยผู้วิจัยพูดคุยสนทนาเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันเองกับผู้ให้ข้อมูล หากผู้ให้ข้อมูลไม่เข้าใจคำถามหรือตอบไม่ตรงคำถาม ผู้วิจัยจะตั้งคำถามใหม่ให้เข้าใจง่ายมากขึ้น โดยผู้วิจัยต้องทำความคุ้นเคยและสร้างความไว้วางใจ (Made Rapport & Build Trust) กับผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ โดยการเริ่มคุยกับผู้ให้ข้อมูลอย่างเป็นกันเองและให้ความเคารพ สร้างความสัมพันธ์แบบมิตรภาพ ทั้งนี้ ต้องทำให้เห็นว่าผู้วิจัยจริงใจรับฟังเรื่องราวของพวกเขา สามารถถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ๆ หรือค่านิยมได้อย่างสนิทใจ เพราะการสร้างควมไว้วางใจระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลเป็นส่วนสำคัญมาก ที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกสบายใจในการเปิดเผยเรื่องราวให้กับผู้วิจัย

4) ผู้วิจัยควรวางแผนเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูลให้เหมาะสมเพราะบางครั้งอาจต้องใช้เวลายาวนาน ผู้วิจัยควรใช้เวลาในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งประมาณ 30-90 นาที หากใช้เวลาในการสัมภาษณ์นานกว่านี้อาจทำให้ผู้ให้ข้อมูลเกิดความเครียดได้ โดยส่วนใหญ่มีการสัมภาษณ์มากกว่าหนึ่งครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ได้มีความละเอียดลึกซึ้งเพียงพอหรือไม่ โดยเฉพาะเมื่อสัมภาษณ์ควบคู่กับสังเกตการณ์การปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือของข้อมูลจึงทำให้ใช้ระยะเวลานานขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยควรพิจารณาจัดสรรเวลาให้พอเหมาะ

5) การจดบันทึกระหว่างปฏิบัติการรวบรวมข้อมูล (Take note) ผู้วิจัยควรขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อน ทั้งการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ จึงสามารถลงมือจดบันทึกข้อมูลด้วยตัวผู้วิจัยเอง เพราะการจดบันทึกข้อมูลแบบทันทีจะทำให้ผู้วิจัยมีความละเอียดรวมถึงเห็นประเด็นที่เป็นประโยชน์เพื่อรวบรวมข้อมูลเพิ่มได้

6) การบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ โดยก่อนเริ่มการบันทึกเสียงผู้วิจัยต้องขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลเสมอ และหลังการสัมภาษณ์แต่ละครั้งผู้วิจัยมีการสะท้อนการสัมภาษณ์ เป็นการทบทวนข้อมูลจากสัมภาษณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนนำไปสู่การได้ที่มีความละเอียดและลุ่มลึก (Thick description)

7) การสังเกตการณ์ ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนในที่ร่วมประสบการณ์ในวัฒนธรรมนั้น ทำให้สามารถสังเกตการณ์ได้อย่างใกล้ชิด และเฝ้าสังเกต ปฏิกริยา คำพูด ท่าทาง น้ำเสียง การสนทนา บุคลิกภาพ และอากัปกริยาต่าง ๆ ที่ผู้ให้ข้อมูลแสดงออกได้อย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ หากมีโอกาสได้ดำเนินการสังเกตการณ์ในสถานการณ์จริงที่ผู้ให้ข้อมูลมีปฏิสัมพันธ์ หรือแสดงพฤติกรรมเพื่อได้ข้อมูลที่สะท้อนความเป็นจริงมากที่สุด

8) การจดบันทึกภาคสนาม (Field note) เป็นการเก็บรายละเอียดของเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในแต่ละวันที่ลงภาคสนามหลังจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ โดยในแต่ละวันจะทำการถอดเทปหรือบันทึกการสังเกตการณ์ทันที แล้วพิมพ์จัดเก็บเป็นแฟ้มงานหรือเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ของแต่ละผู้ให้ข้อมูลหลักแล้วอ่านทบทวนหลาย ๆ ครั้ง เพื่อจะได้ทราบว่าข้อมูลที่ได้มานั้นมีความชัดเจนเพียงพอหรือมีความซ้ำกันของข้อมูลหรือไม่ เพื่อความสะดวกในการเข้าถึง การตรวจสอบ และการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

7.3 การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์

ผู้วิจัยจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์ โดยข้อมูลที่นำมาใช้ต้องมีความละเอียดและคลุ่มลึกเพียงพอ จากนั้นจึงทำการบันทึก แยกแยะ จัดหมวดหมู่ และจัดระบบระเบียบข้อมูลที่มีจำนวนมาก เพื่อให้สามารถนำมาวิเคราะห์และตอบคำถามการวิจัยได้อย่างเป็นระบบร่วมกับกรอบแนวคิดและทฤษฎีของการศึกษา โดยผู้วิจัยแยกแยะข้อมูลออกทีละประเด็นตามขอบเขตเนื้อหา ซึ่งกระบวนการวิเคราะห์หาคีย์ วิธีการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive analysis) ซึ่งเป็นการตีความและสร้างข้อสรุปจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ที่สะท้อนลักษณะร่วมของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยวิธีการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic analysis) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบท รวมทั้งเชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยได้รวบรวมมา โดยขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ (Flick, 2014)

1) เตรียมข้อมูล โดยการถอดข้อความเสียงสัมภาษณ์ที่เขียนออกมาเป็นบทสนทนา จากการฟังเสียงบันทึกและร่วมกับข้อมูลการสังเกตการณ์ บันทึกอื่น ๆ และยังรวมถึงการบันทึกข้อมูลการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ได้ใช้คำพูด เช่น นิ่งเงียบ ครุ่นคิด สายตาดีใจ หัวเราะ โดยผู้วิจัยประมวลออกมาเป็นเอกสาร

2) ผู้วิจัยจัดประเด็นหรือหมวดหมู่การวิจัยออกเป็นประเด็นหลัก (Themes) และประเด็นย่อย (Sub-themes) ควบคุมไปกับการวางแผนการวิเคราะห์ข้อมูล

3) ผู้วิจัยอ่านและทบทวนข้อมูลจากประมวลออกมาเป็นเอกสารหลาย ๆ ครั้ง โดยพิจารณาเนื้อหาที่ละบรรทัด เพื่อตัดสินใจว่าข้อความใดควรถูกกำหนดรหัสหรือนำไปจัดเข้าหมวดหมู่ที่เหมาะสม จากนั้นจึงทำการกำหนดรหัสเบื้องต้น (Initial coding) พัฒนาเป็นการจัดประเภทรหัส (Focused coding) และเชื่อมโยงรหัสเข้าด้วยกัน (Axial coding) เพื่อสร้างความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของข้อมูล นำไปสู่การสังเคราะห์หมวดหมู่ต่อไป

4) ผู้วิจัยนำข้อมูลที่จัดหมวดหมู่ที่ได้มาจัดเป็นประเด็นหลักและประเด็นย่อย พร้อมทั้งตีความร่วมกับแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ศึกษา ซึ่งกระบวนการนี้ทำให้สามารถเขียนบรรยายผลการศึกษาที่ได้จากการตีความ ออกมาอย่างมีระบบจากประเด็นที่ได้วางแผนไว้

7.4 ความน่าเชื่อถือของข้อมูลในการวิจัยชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์

การสร้างความน่าเชื่อถือ (Trustworthiness) ของข้อมูลในการวิจัย นำแนวคิดของ Lincoln and Guba (1985) มาประยุกต์ใช้ในสี่ประเด็นหลัก ดังนี้

1) Credibility ผู้วิจัยสรุปสาระสำคัญของข้อมูลในแต่ละครั้ง และนำกลับไปตรวจทานกับผู้ให้ข้อมูล (Member check) เพื่อยืนยันความถูกต้องของเนื้อหา เช่น นำข้อค้นพบเบื้องต้นเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชุมชนกลับไปพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลในชุมชน เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบและยืนยันว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนประสบการณ์จริงของพวกเขา

2) Dependability ผู้วิจัยตรวจสอบความสอดคล้องและความคงเส้นคงวาของข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้ไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องกับ เพื่อยืนยันความถูกต้องในประเด็นที่ศึกษา เช่น การนำรหัสข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ไปหารือกับผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของการตีความ

3) Confirmability ทุกขั้นตอนของการรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูลต้องมีหลักฐานอ้างอิงที่ตรวจสอบได้ หรือเรียกว่า ร่องรอยตรวจสอบได้ (Audit trail) เช่น บันทึกการถอดเทป การจัดหมวดหมู่ และการบันทึกภาคสนาม เพื่อแสดงถึงความโปร่งใสและเปิดโอกาสให้ผู้อื่นสามารถตรวจสอบกระบวนการได้ เช่น การเก็บแฟ้มข้อมูลดิจิทัลที่บันทึกทั้งการสัมภาษณ์ เสียง สนทนา และบันทึกภาคสนาม เพื่อให้สามารถย้อนตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน

4) Transferability ผู้วิจัยต้องอธิบายบริบท กลุ่มผู้ให้ข้อมูล และกระบวนการเก็บข้อมูลอย่างละเอียด (Thick description) เพื่อให้ผู้อ่านสามารถพิจารณาว่าผลวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในบริบทอื่นที่ใกล้เคียงกันได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องบรรยายข้อมูลเชิงพรรณนาครอบคลุมลักษณะกลุ่มวัฒนธรรม ชุมชน ลักษณะผู้ให้ข้อมูล และเงื่อนไขของการวิจัย เพื่อให้เกิดการตีความที่สามารถนำผลการวิจัยไปใช้อย่างเหมาะสม

8. ตัวอย่างงานอัตชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์

การต่อยอดความเข้าใจเกี่ยวกับงานอัตชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ ในฐานะวิธีวิจัยที่ใช้เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตเป็นเครื่องมือวิพากษ์โครงสร้างอำนาจ ทั้ง 2 งานศึกษาที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ถือเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นและทรงพลัง เพราะ

เป็นงานวิจัยที่มีได้หยุดอยู่เพียงการบอกเล่าความทรงจำส่วนบุคคล หรือการบันทึกชีวิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์หรืออุปสรรค หากแต่ก้าวข้ามไปสู่การเปิดเผย อธิบาย และตั้งคำถามต่อระบบที่ทำให้เรื่องราวเหล่านั้นเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า อีกทั้งงานเหล่านี้เชื่อมโยงประสบการณ์ปัจเจกเข้ากับมิติทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้ง โดยไม่ยอมปล่อยให้ชีวิตของผู้ถูกกดขี่หรือชายขอบถูกตีความผ่านมาตรฐานของกลุ่มผู้มีอำนาจเพียงฝ่ายเดียว

8.1 เรื่องที่หนึ่ง A Critical Autoethnography of a Black Man Teaching Engineering to Black Boys
ของ Holly (2020) ผลงานนี้แสดงให้เห็นว่าเรื่องเล่าส่วนตัวไม่ได้เป็นเพียงความทรงจำ แต่เป็นเครื่องมือเปิดโปงอำนาจที่กดทับเชิงโครงสร้าง ผ่านประสบการณ์ตรงของ Holly ในฐานะชายผิวดำผู้ทำงานด้านวิศวกรรม เป็นพื้นที่ที่คนดำถูกทำให้รู้สึกเป็นคนนอก เพราะบริบทสังคมนั้นถูกตัดสินว่าอาชีพนี้เป็นอาชีพของคนผิวขาว เขานำเสนอประสบการณ์การใช้ชีวิตและความยึดมั่นในอัตลักษณ์ของตนเองเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ โดยนำมาวิพากษ์ระบบการศึกษาและวงการอุตสาหกรรมวิศวกรรมที่ถูกครอบงำโดยโลกทัศน์คนผิวขาว ผลงานนี้แสดงให้เห็นว่าความแปลกแยกไม่ได้เกิดเพราะคนผิวดำ ไม่เหมาะสม ในอาชีพ แต่เพราะโครงสร้างทางสังคมวางมาตรฐานและคุณค่าที่เลือกยกย่องเฉพาะคนขาวขึ้นมาเป็นบรรทัดฐานที่ถูกต้องในอาชีพ เมื่อเขามีโอกาสได้เล่าประสบการณ์ในสถานศึกษา รวมถึงสร้างห้องเรียนเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้เล่าเรื่องได้แสดงพลังเพื่อต้านโครงสร้างกดทับ โดยออกแบบหลักสูตร CREATE ที่ผนวกวิศวกรรมเข้ากับการถกเถียงเรื่องเชื้อชาติ เพศ และอัตลักษณ์ ให้เด็กชายผิวดำได้สำรวจตัวเอง ตั้งคำถามกับอำนาจ และเรียนรู้ที่มาของอัตลักษณ์ตนเอง ผนวกกับการสอน STEM เพื่อเป็นวิศวกร นี่คือจุดทำงานของเขาแตกต่างจากงานอัตชาติพรรณวรรณทั่วไป เพราะเขาใช้ประสบการณ์ชีวิตและอาชีพเป็นกลยุทธ์เพื่อแสดงจุดยืนต่อต้านอำนาจนิยมที่บอกว่าคนดำไม่เหมาะกับอาชีพวิศวกรรม หรือความเป็นเหตุเป็นผลแบบมาตรฐานคนขาว เขาเผยให้เห็นว่าห้องเรียนไม่ควรเป็นจุดที่มีระบบสืบทอดอำนาจ แต่ในขณะเดียวกันควรเป็นจุดเริ่มการต่อรองเปลี่ยนแปลง และปลดปล่อย และงานของเขาไม่ได้เสนอเพียงเรื่องราวของความสำเร็จหรือความพยายามส่วนบุคคล ตรงกันข้ามเขากลับเชื่อมประสบการณ์ชีวิตเข้ากับระบบที่ผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำ สะท้อนว่าแม้แต่การสอนวิศวกรรมก็อาจเป็นสนามอำนาจที่ซ่อนเงื่อนไว้ ทั้งหมดนี้จึงทำให้งานของ Holly เป็นตัวอย่างที่ทรงพลังที่ใช้ประสบการณ์มาเป็นข้อมูลเพื่อท้าทาย และสร้างความหมายใหม่ของการศึกษาและอาชีพวิศวกรรม ในฐานะพื้นที่ที่คนดำควรมีสติและศักดิ์ศรีอย่างเท่าเทียม

8.2 เรื่องที่สอง การสร้างตัวตนใหม่ของนักปฏิบัติการไวรัสวิทยาในยุควิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในประเทศไทย เป็นงานวิจัยระดับดุซุญบัณฑิตของพลณัฐ ลีดอกไม้ (Leedorkmai et al., 2024) ที่ได้นำเสนอเรื่องเล่าจากประสบการณ์ตนเองและผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมนักปฏิบัติการไวรัสวิทยาร่วมกัน เพื่อรื้อและสำรวจโครงสร้างอำนาจ ความรู้ที่นำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ในสนามพื้นที่ทางการแพทย์ในไทย เขามองห้องปฏิบัติการไวรัสวิทยาเป็นแค่สถานที่ที่ตรวจวิเคราะห์ตัวอย่างทางการแพทย์เท่านั้น แต่เขาใช้แนวคิด Heterotopias หรือ พื้นที่พิเศษ และ Technology of self หรือ เทคโนโลยีแห่งตัวตน ของ Michel Foucault เพื่อชี้ให้เห็นว่า ก่อนไวรัสโควิด-19 ระบาดห้องปฏิบัติการไวรัสเป็นเพียงพื้นที่ที่ถูกแยกส่วนจากการให้ความสำคัญในระบบดูแลสุขภาพของคนไทย จึงทำให้ผู้ที่ปฏิบัติงานรู้สึกถูกทำให้เป็นชายขอบของวิชาชีพทางการแพทย์ เขาสะท้อนว่านักไวรัสวิทยาเป็นผู้ทำงานให้กับระบบเท่านั้นและถูกจัดลำดับให้อยู่ท้าย ๆ ของความสำคัญของบุคลากรทางการแพทย์ซึ่งรับรู้ได้จากปฏิบัติการทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ แต่เมื่อไวรัสโควิด-19 ระบาด ห้องปฏิบัติการนี้กลับกลายเป็นศูนย์กลางความหวังการรักษาอำนาจความศรัทธาต่อพื้นที่ทางการแพทย์ ทำให้นักไวรัสวิทยาก็ถูกฉายสปอตไลท์และกลายมาเป็นตัวแสดงหลักที่สังคมต้องพึ่งพา

นอกจากนี้ผลงานของเขาแสดงให้เห็นว่า ในห้วงวิกฤตนั้นนักไวรัสวิทยาไม่ได้แค่ปฏิบัติตามคำสั่งรัฐหรือส่วนกลางเท่านั้น แต่พวกเขาได้ตื่นรู้ในบทบาทตนเอง ผ่านกระบวนการต่อรอง อภิปราย จนสามารถสร้างนวัตกรรม เป็นการก่อรูปตัวตนใหม่ที่ตระหนักว่าตนมีปัญญาปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงผู้ปฏิบัติทางเทคนิค งานวิจัยนี้ยังเผยให้เห็นปรากฏการณ์การสลายมายาคติวิชาชีพ เช่น ความคิดว่ามีเพียงแพทย์เท่านั้นที่เป็นฮีโร่เท่านั้น ทั้งที่นักไวรัสวิทยาและบุคลากรเบื้องหลังเป็นผู้แบกรับตรวจคัดกรอง สามารถสร้างชุดตรวจใหม่ และวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมได้ ทั้งหมดถูกวิเคราะห์ผ่านงานอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ที่ผู้วิจัยวางตัวเองเป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำในโครงสร้างนี้ ร่วมกับข้อมูลจากนักไวรัสวิทยาอีกหลายคน ทำให้ผลงานนี้ไม่ได้เพียงสะท้อนเรื่องเล่าส่วนบุคคล แต่ร้อยเรียงเป็นการเปิดโปงอำนาจของความรู้ทางการแพทย์ รวมถึงวิธีที่โควิด-19 เปลี่ยนห้องปฏิบัติการให้กลายเป็นสนามการต่อสู้ การจัดลำดับความสำคัญ และยิ่งแสดงว่าเมื่อโรคระบาดสามารถเปลี่ยนสนามอำนาจ และสร้างตัวตนใหม่ให้ผู้ที่เคยถูกมองข้ามได้

ตัวอย่างงานทั้งสองแสดงถึงคุณค่าของงานอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ตรง ที่ผู้วิจัยใช้เล่าเรื่องประสบการณ์ชีวิตตนเองเป็นเลนส์ในการวิพากษ์อำนาจอย่างมีกรอบแนวคิด/ทฤษฎี พวกเขาแสดงให้เห็นกลไกความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียม และการกดขี่ ถูกทำให้ดูเหมือนเป็นเรื่องปกติตามที่พวกเขารับรู้ อีกทั้งยังสร้างพื้นที่ให้เสียงของผู้ที่รู้สึกถูกกดขี่สามารถลุกขึ้นมาต่อรอง อธิบาย และเขียนประสบการณ์ของตน ในฐานะผู้สร้างความรู้ ในฐานะองค์ประธานในการเขียนเรื่องเล่าของตนเองให้เป็นผลงานวิจัย จุดนี้เองที่ทำให้งานเหล่านี้มีคุณค่ามากกว่าเพียงการบันทึกส่วนบุคคล แต่เป็นการรื้อและเผยให้เห็นแก่นรากของโครงสร้างที่ซ่อนอยู่รอบตัวผู้คนผู้คนในสังคม

9. จุดยืนต่อกระบวนทัศน์ของผู้เขียน

ตั้งแต่กระแสการวิจัยหลังโครงสร้างนิยมและหลังสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในการแสวงหาความรู้ ความจริงในวงวิชาการไทย เริ่มให้ความสนใจกับวิธีวิจัยแบบอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์มากขึ้น โดยเฉพาะในสังคมศาสตร์และการศึกษา แต่มักเน้นศึกษาการสำรวจตัวตน ความทรงจำ และบาดแผลหรือประสบการณ์ส่วนบุคคล เพื่อสะท้อนความคิดของผู้เขียนหรือเพื่อการบำบัด มากกว่าการวิพากษ์โครงสร้างอำนาจทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างจริงจัง แม้จะหยิบยกรหัสวิพากษ์มาอ้างอิง แต่ก็ยังจำกัดอยู่ในมิติความรู้สึกหรืออัตลักษณ์ส่วนตัว จึงไม่ได้มุ่งไปยังระบบความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นมาจากประสบการณ์หรือชีวิต อันมีสาเหตุสำคัญคือวัฒนธรรมวิชาการไทยส่วนใหญ่ยังยึดแนวผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ถูกศึกษา (Objectivist) ที่เน้นความเป็นกลางและหลักฐานเชิงประจักษ์ ทำให้มองเสียงของประสบการณ์ว่าเรื่องส่วนบุคคล ยิ่งหากใช้เรื่องเล่าส่วนตัวเพื่อวิพากษ์โครงสร้างสังคม เช่น ระบบราชการหรือวิชาชีพ ก็อาจกระทบอำนาจที่ตัวเองพัวพันอยู่ จึงทำให้วิจัยลักษณะนี้ถูกละเลย เพราะอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ต้องการทั้งทฤษฎีและการสะท้อนย้อนคิดอย่างลึกซึ้ง ซึ่งขัดกับระบบเร่งผลิตผลงาน จึงเป็นเหตุผลทำให้นักวิชาการไทยเกิดความลังเลและกลัวถูกมองว่าไม่เข้มงวดตามมาตรฐานการวิจัยแบบปฏิฐานนิยม ซึ่งต่างจากงานในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส หรือออสเตรเลีย ที่งานวิจัยลักษณะนี้ถูกพัฒนาเป็นวิธีหลักร่วมกับแนวคิด Postcolonialism, Feminism, Critical race theory และ Critical pedagogy เพื่อตั้งคำถามกับอำนาจและเปิดพื้นที่ให้เสียงของคนที่ถูกทำให้เป็นอื่น และใช้การวิพากษ์เป็นเครื่องมือที่อาจสั่นคลอนโครงสร้างของอำนาจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวงวิชาการไทยเพิ่งเริ่มก้าวไปสู่จุดของการวิพากษ์ และยังเผชิญข้อจำกัดของการยอมรับงานวิจัยลักษณะนี้

10. บทสรุป

บทความนี้นำเสนอวิธีวิจัยแบบอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ (Critical autoethnography) ในฐานะวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผสานประสบการณ์ส่วนบุคคลเข้ากับการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และอำนาจ จุดมุ่งหมายสำคัญคือการเปิดพื้นที่ให้เสียงของผู้ที่เคยถูกทำให้เงียบหรือถูกทำให้เป็นอื่น ได้ถูกถ่ายทอดและยกระดับเป็นองค์ความรู้เชิงวิชาการ

จากการทบทวนและเปรียบเทียบ การวิจัยแบบอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์แตกต่างจากแนวทั่วไปที่ใช้เรื่องเล่าเป็นเครื่องมือวิพากษ์โครงสร้างอำนาจที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ และ/หรือความไม่เท่าเทียมในชีวิตประจำวัน อีกทั้งชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของการวิจัยลักษณะนี้ ได้แก่ การเปิดเผยโครงสร้างอำนาจ การสร้างความรู้จากประสบการณ์ตรง การปลดปล่อยเสียงที่ถูกกดขี่ และการสนับสนุนความยุติธรรมทางสังคม แม้ว่าวิธีวิจัยลักษณะนี้จะมีข้อท้าทาย เช่น ความเสี่ยงด้านอคติ ความละเอียดอ่อนของข้อมูล และข้อจำกัดในการรักษาความน่าเชื่อถือ ซึ่งบทความนี้แสดงให้เห็นว่าการวิจัยอัตชาติพันธุ์วรรณนาเชิงวิพากษ์ยังคงมีศักยภาพสูงในการสร้างความรู้ที่มีพลังทางสังคมและเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นธรรมในสังคม

บรรณานุกรม

- Adams, T. E., Ellis, C., & Jones, S. H. (2015). *Autoethnography: Understanding qualitative research*. Oxford University Press.
- Allen-Collinson, J. (2013). *Autoethnography as the engagement of self/other, self/culture, self/politics, selves/futures*. In S. Holman Jones, T. E. Adams, & C. Ellis (Eds.), *Handbook of Autoethnography* (pp. 281–299). Walnut Creek (CA): Left Coast Press.
- Boylorn, R. M., & Orbe, M. P. (2014). *Critical autoethnography: Intersecting cultural identities in everyday life*. Routledge.
- Carpenter, D., (2018). Ethics, reflexivity and virtue. In R. Iphofen, & M. Tolich (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research Ethics* (pp. 35-50). SAGE Publications Ltd. <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/the-sage-handbook-of-qualitative-research-ethics/book251811#contents>
- Chantapakul, N., (2004). *Nude : the reflection of power and violence on women bodies* [นู้ด : ภาพสะท้อนแห่งอำนาจและความรุนแรงบนเรือนร่างผู้หญิง], *Doctoral dissertation, Srinakharinwirot University*. (in Thai)
- Common, T.B., (2017). Social media: technologies of the self and identity formation in postmodern society [โซเชียลมีเดีย: เทคโนโลยีแห่งตัวตนและการสร้างอัตลักษณ์ในยุคสังคมหลังสมัยใหม่], *Suthiparithat*, 31(7), (247-258). (inThai)
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2020). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (5th ed.). SAGE.
- Denzin, N. K. (2001). *Interpretive autoethnography* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Ellis, C., Adams, T. E., & Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An Overview. *Forum Qualitative Sozialforschung Forum: Qualitative Social Research*, 12(1). <https://doi.org/10.17169/fqs-12.1.1589>,
- Flick, U. (2014). *The SAGE handbook of qualitative data analysis. (Vols. 1-0)*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781446282243>
- Gabriels. (2019). Technologies of the self and other: how self-tracking technologies also shape the other. *Journal of information, communication & ethics in society (Online)*, 17(2), 119-127.
- Groot Kormelink, T. (2020). Seeing, Thinking, Feeling: A Critical Reflection on Interview-based Methods for Studying News Use. *Journalism studies (London, England)*, 21(7), 863-878.
- Havanon, N., (2007). Constructing Knowledge within Social Constructivism Paradigm [การสร้างความรู้ภายใต้กระบวนทัศน์สร้างสรรค์สังคม], *Journal of Mekong Societies*, 3(3), (1-24). (in Thai)
- Holly, J. S., Jr. (2020). A Critical Autoethnography of a Black Man Teaching Engineering to Black Boys. *Journal of African American Males in Education*, 11(2), 25–42.
- Henson, D.F. (2022). The Cost of Living: An Autoethnography. *Qualitative inquiry*, 107780042211240.
- Kweansungnern, M., Sankatiprapa, K., & Pipatpen, M., (2020). *Applying of Critical Autoethnography to Aesthetic of Self-Care by People with Epilepsy* [การประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแนวอัตตาธิพินธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์เพื่อสร้างสุนทรีย์ในการดูแลตนเองของบุคคลเป็นโรคลมชัก], *Journal of The Royal Thai Army Nurses*, 21(3), (249-305). (in Thai)

- Leedorkmai, P., Noklang, S., & Sankatiprapa, K. (2023). Virologists: A Definition in the Medical Space Before the Outbreak of COVID-19. [นักปฏิบัติการไวรัสวิทยา: ความหมายในพื้นที่ทางการแพทย์ ก่อนอุบัติการณ์ไวรัสโควิด-19]. *The Journal of Prapokklao Hospital Clinical Medical Education Center*, 40(4), (446-455). (in Thai)
- Leedorkmai, P., Noklang, S., & Sankatiprapa, K. (2024). *The reconstruction of virology laboratory staff subjectivities amidst of covid-19 pandemic in Thailand* [การสร้างตัวตนใหม่ของนักปฏิบัติการไวรัสวิทยาในยุควิกฤตการแพร่ระบาดของโควิด -19 ในประเทศไทย], (Doctoral dissertation, Srinakharinwirot University. (in Thai)
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Martin, J.P. & Garza, C. (2020). *Centering the Marginalized Student's Voice Through Autoethnography: Implications for Engineering Education Research*, *Studies in Engineering Education*, 1(1), p. 1-19. Available at: <https://doi.org/10.21061/see.1>.
- Niyomdech, A., & Noklang, S. (2024). *Using of Action Learning Approach on Self-Empowerment of the Elderly*. *Revista de Gestão Social e Ambiental*, 18(6), 1-16.
- Noklang, S., (2019). *The participatory action research for local wisdom knowledge management about utilization of Nipa Palm in Yong-Star Island community, Trang province* [การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่อง การใช้ประโยชน์จาก ต้นจาก ในชุมชนเกาะหยงสตาร์ จังหวัดตรัง], *Journal of Public Administration and Politics*, 7(1), 180-208. (in Thai)
- Noklang, S., & Watthananukulwong, T. (2024). *Critical Participatory Action Research: Communities Empowerment for Social Change* [วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์: การเสริมพลังของชุมชนเพื่อเปลี่ยนแปลงทางสังคม], *Journal of Social Research and Review*, 47(1), (1-13). (in Thai)
- Portschy, J. (2020). Times of power, knowledge and critique in the work of Foucault. *Time & Society*, 29(2), 392-419. <https://doi.org/10.1177/0961463X20911786>
- Promata, S., Noklang, S., & Saleemad, K. (2024). Rural Teachers: Meaning from Mainstream Development Discourse on Teachers' Self-Stigma in Rural Areas. *Journal of Arts and Thai Studies*, 46(3), E3679 (1-13). <https://doi.org/10.69598/artssu.2024.3679>.
- Ruktaengam, H., (2018). *Self and (Those Who are Made) Others: A Narrative from A Narrative of An Art Therapist* [ตัวตนและคน (ที่ถูกทำให้เป็น) อื่น: เรื่องเล่าจากเรื่องเล่าภาคสนามของนักศิลปะบำบัด]. [Unpublished Manuscript]. Nakhon Pathom: Mahidol University. (in Thai)
- Reed-Danahay, D. (2017). Bourdieu and Critical Autoethnography: Implications for Research, Writing, and Teaching. *International Journal of Multicultural Education*, 19(1), 144-154. <https://doi.org/10.18251/ijme.v19i1.1368>
- Sankatiprapa, K., (2006). *See but Unseen, Voice but Voiceless, Hear but Unheard: a Debate on Knowledge of Kathoey Sexual Exploitation* [มองแต่ไม่เคยเห็น พูดแต่ไม่มีเสียง ได้ยินแต่ไม่รับรู้ ว่าด้วยความรู้เรื่องการเอาเปรียบกะเทยทางเพศ], *Journal of Mekong Societies*, 2(3), (37-72). (in Thai)
- Wisetsakdee, W., (2019). *Identity of subculture of waste pickers economic space* [อัตลักษณ์พื้นที่ทางเศรษฐกิจของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยคนคัดขยะ], *Veridian E-Journal, Silpakorn University: Humanities, Social Sciences, and Arts*, 12(5), (865-881). (in Thai)